

Κυριάκος Βαρβαρέσος και διοικητική αναδιάρθρωση

Αντώνης Κυπαρίσσης και Χριστίνα Χριστοδουλίδου*

1. Εισαγωγή- Βιογραφικά στοιχεία

Ο Κυριάκος Βαρβαρέσος γεννήθηκε στις 4 Μαρτίου 1883 (AKB A4S2Y2F5T1)¹ στην Αθήνα. Η κοινωνική του καταγωγή ήταν μικροαστική, γεγονός επηρέασε τον τρόπο σκέψης του. Σπούδασε Νομικά στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, και ονομάστηκε διδάκτορας το 1906. Το 1907, σπούδασε με υποτροφία Στατιστική και Οικονομικά στα Πανεπιστήμια του Μονάχου και του Βερολίνου. Μεταξύ των καθηγητών του ήταν ο Lujo Brentano², θιασώτης της Νεώτερης Ιστορικής Σχολής- η οποία, ως γνωστόν, έδινε έμφαση στην εμπειρική έρευνα και διαφοροποιούνταν από τους νόμους των φυσικών επιστημών, που προσπαθούσαν να ακολουθήσουν οι νεοκλασικοί. Ακολούθησε αυτό που σήμερα χαρακτηρίζεται ως οικονομική κοινωνιολογία, και εστίαζε σε κοινωνικές μεταρρυθμίσεις, π.χ. σε ότι αφορούσε στις ώρες εργασίας, (Backhouse 2002:174). Εργάστηκε στην Κεντρική Στατιστική Υπηρεσία της Πρωσίας.

Επέστρεψε στην Ελλάδα το 1911 και διορίστηκε προϊστάμενος του νεοϊδρυθέντος Τμήματος Στατιστικής του Υπουργείου Γεωργίας, Εμπορίου και Βιομηχανίας (αργότερα γνωστό ως Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας). Συμμετείχε στη Σύνοδο του Παρισιού ως μέλος της ελληνικής αντιπροσωπίας³. Το 1918 εξελέγη ομόφωνα έκτακτος καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Απολύθηκε το 1920. Το 1923, εξελέγη παμψηφεί τακτικός καθηγητής.

Τον Μάιο του 1932, ο Βαρβαρέσος διορίστηκε Υπουργός Οικονομικών της κυβέρνησης Ελευθερίου Βενιζέλου, όταν, λόγω του έργου και των γνώσεων του, μεταξύ άλλων, η Ελλάδα εγκατέλειψε τον κανόνα του χρυσού, υποτίμησε το νόμισμα, μετέτρεψε τα εσωτερικά χρέη σε όρους ξένου νομίσματος ή χρυσού σε όρους δραχμών, εφάρμοσε έλεγχο κίνησης κεφαλαίων (capital controls), κλπ για τη σταθεροποίηση της οικονομίας.

Το 1935, διορίστηκε Υποδιοικητής της Τράπεζας της Ελλάδας, και το 1936, εξελέγη μέλος της Ακαδημίας Αθηνών. Το 1939 χρημάτισε Διοικητής της Τράπεζας της Ελλάδας, θέση που κατείχε

---

* Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε το προσωπικό του Ιστορικού Αρχείου της ΤτΕ για τη βοήθεια και την υποστήριξή τους.

Μέσα στο κείμενο οι αρχειακές πηγές καταγράφονται με το αρκτικόλεξο AKB. Οι σελίδες αναφοράς παραπέμπουν στο κείμενο της Έκθεσης Β. (Αγγλικό κείμενο)

¹ Ο Καθηγητής Κ. Κωστής στο βιβλίο του (2002:18) αναφέρει ότι το έτος γέννησης του Βαρβαρέσου είναι το 1884. Το ίδιο αναφέρεται στο βιβλίο που εκδόθηκε από το Πανεπιστήμιο Αθηνών το 1920 (AKB A4S2Y2F1T1:1).

² AKB A4S2Y2F3T1.

³ Βλ. την εναρκτήριο ομιλία του, *Η Σημασία των οικονομικών όρων της Συνθήκης των Βερσαλλιών* (AKB A4S2Y3F3T1 1923).

κατά τη διάρκεια του Πολέμου και της Κατοχής⁴. Το 1941, έγινε Υπουργός Οικονομικών και Ναυτιλίας. Παραιτήθηκε το 1943, διαφωνώντας με τον τρόπο που η Ελληνική Κυβέρνηση χειρίστηκε τα διάφορα ζητήματα⁵, και ταυτόχρονα, διορίστηκε εκπρόσωπος της ελληνικής κυβέρνησης σε διάφορες οικονομικές συνόδους κορυφής στις ΗΠΑ και στο Ηνωμένο Βασίλειο.

Το 1944, όντας Διοικητής της Τράπεζας της Ελλάδας, έχοντας την πλήρη υποστήριξη των Συμμάχων, πήρε μέρος στη Σύνοδο Κορυφής του Σαν Φρανσίσκο, που οδήγησε στη συμφωνία Bretton- Woods. Εκεί, ήρθε σε επαφή με το J.M. Keynes⁶ και τον Υφυπουργό Οικονομικών των Η.Π.Α H.D. White, αναλύοντας τις απόψεις του σχετικά με την μετατρεψιμότητα των νομισμάτων στο κομμάτι των τρεχουσών συναλλαγών – scarce currency clauses (σπάνια νομίσματα) -πολύτιμη πηγή εσόδων της καθημαγμένης ελληνικής οικονομίας (Schuler and Rosenberg 2012:155), τα περιθώρια στις συναλλαγματικές ισοτιμίες και τις πληρωμές σε χρυσό (ό. π.:113,115). Έδωσε μάχες, ακόμη και αν δεν καρποφόρησαν λόγω της παντοκρατορίας των Η.Π.Α., ώστε να δημιουργηθεί Ταμείο Ανάπτυξης και συνεργασίας και όχι διελκυστίδα μεταξύ ελλειμματικών και πλεονασματικών κρατών. Παράλληλα, μείωσε τη συμμετοχή της Ελλάδας στο Ταμείο (ό. π.:214), και κατόρθωσε να μεταπείσει και τον ίδιο τον Keynes ώστε να αρθεί η ρήτρα χρυσού από την καταβολή δανείων, ευνοώντας ουσιαστικά τις πιο αδύναμες χώρες (ό. π.:110,113,115). Όπως του ανέφερε ο ίδιος ο Keynes: «Μόλις σκότωσες τη ρήτρα χρυσού» (AKB A4S2Y2F2T22:23).

Το καλοκαίρι του 1945, διορίστηκε Αντιπρόεδρος της Κυβέρνησης και Υπουργός Εφοδιασμού. Προκειμένου να επιτευχθεί η νομισματική σταθερότητα, ο Βαρβαρέσος, μεταξύ άλλων επέβαλε φορολογία στις πλουσιότερες τάξεις, προσπάθησε να πετύχει πιο αποτελεσματική κατανομή των ενισχύσεων της UNRRA, περιορίζοντας τις ατασθαλίες, όπως επίσης προσπάθησε και την επίτευξη σταθεροποίησης των μισθών. Όλα αυτά προκάλεσαν προφανώς δυσαρέσκεια στις πληγείσες τάξεις, κάτι που μπορεί επίσης να αποδοθεί στο γεγονός ότι δεν ήταν πολύ αρεστός (Ψαλιδόπουλος 2013:23) και επικοινωνιακός⁷.

Σίγουρα, το «timing» δεν ήταν το κατάλληλο. Ο Βαρβαρέσος κυριολεκτικά «σφυροκοπούνταν» από παντού. Από τη μια, η στάση Κ.Κ.Ε. και Ε.Α.Μ. δεν ήταν καθόλου φιλική, διότι θεωρούνταν εκπρόσωπος της άρχουσας τάξης. Η κριτική του Ανταίου εστιαζόταν στη λανθασμένη πολιτική

---

⁴ Ο Βαρβαρέσος κατόρθωσε να φύγει από την Ελλάδα με το χρυσό και άλλα αποθεματικά σε ξένο νόμισμα της Ελλάδας, τα οποία αρχικά μετέφερε στην Κρήτη, στη συνέχεια, στη Ν. Αφρική και αργότερα στο Λονδίνο, όπου διέμενε η Διοίκηση της Τράπεζας της Ελλάδας (AKB A4S2Y2F2T22:5).

⁵ Ο Βαρβαρέσος διαφωνούσε ριζικά με την προτεινόμενη πλήρη κατάρρευση του νομίσματος και την μετέπειτα στήριξή του από τη συναλλαγματική βοήθεια των συμμάχων (AKB A4S2Y2F2T22).

⁶ Τον οποίο ήδη γνώριζε (βλ. AKB A4S2Y2F2T22:22)

⁷ Η πρώτη δημόσια ανακοίνωση του Βαρβαρέσου ήταν μια ραδιοφωνική εκπομπή στις 17 Αυγούστου 1945· κατά τον Lykogiannis (2001:131) ήταν ήδη πολύ αργά. Ο Goodwin (1972) υποστηρίζει ότι πρέπει κανείς να επικοινωνεί τις σκέψεις και τα σχέδια του στον κόσμο, να ενσωματώνει τις απόψεις του κόσμου, ώστε ο κόσμος να αγκαλιάζει τις πολιτικές και την επιβολή τους.

φορολόγησης (πλήττοντας κυρίως μικρομεσαίους), στην πολιτική αντιπληθωρισμού που δεν ενίσχυε την ανοικοδόμηση, αλλά έρεπε προς τη «διευθυνόμενη οικονομία» της χιτλερικής Γερμανίας, καθώς και σε σκάνδαλα όπως αυτό σχετικά με την τιμολόγηση στον κλάδο της κλωστοϋφαντουργίας σε συνεργασία με την UNRRA (Ανταίος 2000[1945])⁸. Το ίδιο το Κ.Κ.Ε. βγαίνοντας βαθιά λαβωμένο από τα Δεκεμβριανά και τη Βάρκιζα, δεν έχει ξεκαθαρίσει τη στάση του ως προς το στρατηγικό στόχο της εξουσίας, σίγουρα όμως δεν θα άφηνε στην ησυχία του το δηλωμένο από τον Ανταίο ως «Μεταξικό»⁹. Από την άλλη, τα κύρια οικονομικά συμφέροντα της εποχής και τα αντίστοιχα πολιτικά κόμματα, είχαν αντίθετη γνώμη καθώς με τις κατατεθείσες προτάσεις του, θίγονταν ζωτικά τους συμφέροντα (π.χ. τα τεράστια μεταπρατικά κέρδη και η ευκολία απομύζησης της Αμερικανικής βοήθειας- η οποία προφανώς κάλυπτε και χρόνιες παθογένειες του ελληνικού κράτους).

Ο Βαρβαρέσος παραιτήθηκε από όλες τις θέσεις που κατείχε το 1945 και μετακόμισε στις Η.Π.Α., όπου άρχισε να εργάζεται ως οικονομολόγος για τη νεοσύστατη Παγκόσμια Τράπεζα. Η σύνδεσή του με την ελληνική πραγματικότητα προφανώς δεν είχε μειωθεί. Αυτό αποδεικνύεται από τις αμέτρητες επιστολές, αναφορές και υπομνήματα, τόσο με το φιλικό περιβάλλον αλλά και με τις «κορυφές» των Αμερικανικών Αποστολών στην Ελλάδα. Αλληλογραφούσε με τους D. Acheson (1946) και P.A.Porter (1947) για την κατάσταση της ελληνικής οικονομίας και τους πρότεινε τρόπους αντιμετώπισης των προβλημάτων της.

Έχοντας όλα αυτά κατά νου, καθίσταται πιο σαφές γιατί ο πρωθυπουργός Νικόλας Πλαστήρας του ζήτησε να συντάξει μια έκθεση σχετικά με την Ελληνική Οικονομία το 1952. Η Ελλάδα βρισκόταν σε άσχημη κατάσταση μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο (ΒΠΠ)¹⁰, τον Εμφύλιο Πόλεμο, και, ενδεχομένως, και λόγω των ξένων επεμβάσεων-ακόμη και ο Βαρβαρέσος ασκεί ευθεία κριτική κυρίως για την πολιτική των Άγγλων¹¹, ανεξάρτητα από τις καλές προθέσεις των Συμμάχων.

Ο Βαρβαρέσος παρακολουθούσε εκ του σύνεγγυς τα τεκταινόμενα στην Ελλάδα και ήταν διατεθειμένος να παρέχει στην κυβέρνηση, συμβουλές και συγκεκριμένες προτάσεις, προκειμένου να βοηθήσει την πατρίδα του. Η πεποίθησή του ήταν ότι τα Οικονομικά, όπως όλες οι κοινωνικές επιστήμες, δεν μπορεί και δεν πρέπει να περιγράφουν και να αναλύουν τα διάφορα θέματα, όπως

---

⁸ Χαρακτηριστικοί είναι οι τίτλοι του περιοδικού: «Πρόγραμμα ανοικοδόμησης ή “έλεγχος τιμών”»;» (ό. π.:61), «Ολοκληρωτισμός στην οικονομία μας!» (ό. π.:93), «Υπεύθυνοι για την πολιτική Βαρβαρέσου» (ό. π.:161), που υπογράφονται από τον εκδότη του Δ. Μπάτση.

⁹ Ο Ανταίος δήλωνε πως η πολιτική του Βαρβαρέσου: «...ξαναφέρνει την οικονομία στο ‘ολοκληρωτικό’ καθεστώς της δικτατορίας της 4^{ης} Αυγούστου» (Ο. π.:99). Επίσης, χαρακτηριστικό είναι πως ο Βαρβαρέσος ανέλαβε τη Διοίκηση της Τράπεζας της Ελλάδας επί δικτατορίας Ι. Μεταξά (Ψαλιδόπουλος 2014:451,458).

¹⁰ Βλ. ΑΚΒ Α4S1Y5F17:14-15.

¹¹ Βλ. *Η Δράσις μου εις την Διοίκησιν της Τραπεζής της Ελλάδος 1953* (ΑΚΒ Α4S1Y5F17:14-15)

οι φυσικές επιστήμες¹², παρέχοντας μόνο αφηρημένες εξηγήσεις, αλλά πρέπει να μελετούν την πραγματικότητα και να διατυπώνουν νόμους- πλαίσια μελέτης οικονομικών ζητημάτων, ακόμη και περιορισμένης ισχύος ενδεχομένως¹³.

Πρωταρχικό και αδιαπραγμάτευτο ρόλο στις θέσεις του διαδραμάτιζε η έννοια της πολιτικής και κοινωνικής συναίνεσης. Η Ελλάδα ξαναζούσε, δυστυχώς, τις καταστροφικές συνέπειες της ανικανότητας των πολιτικών της προπολεμικής περιόδου, που ο Βαρβαρέσος χαρακτήριζε «ανυπόληπτους...έβλεπαν την ιδιότητά τους ως μέσον για να ικανοποιήσουν τους πολιτικούς τους φίλους παρά ως κοινωνική υπηρεσία» (AKB A4S1Y5F17:68). Παρά τις «μεγάλες προσδοκίες», στη διάρκεια της Κατοχής και «την πολιτική σκέψη νέων ηγετών, προγραμμάτων και θετικών σχεδίων», λόγω της ανάπτυξης του Ε.Α.Μ., «το οποίο τελικά τέθηκε υπό την ηγεμονία των κομμουνιστών», υπήρξε επιστροφή «στην εξουσία των παλιών πολιτικών», δημιουργώντας ένα κενό για ένα προοδευτικό δημοκρατικό κίνημα (ό. π.:28). Τελικά, δήλωνε πως «ποτέ στην Ελληνική ιστορία η λέξη “εθνικός”(national) δε χρησιμοποιήθηκε τόσο καταχρηστικά και απαξιωτικά» (ό. π.:67).

Ο ίδιος σ' όλη του την ζωή υπηρέτησε με ζήλο τις απόψεις του, μη διστάζοντας να κατακρίνει την ανάμειξη αλλοδαπών αξιωματούχων στα «έργα ελληνικής διοικήσεως», που χαρακτηριζόταν ως «ανωμαλία» από τον ίδιο (σ.229)¹⁴. Ακόμη και σε διεθνή fora, όπως το Bretton Woods, υποστήριζε με θέρμη τις προτάσεις του μπροστά σε ένα άκρως απαιτητικό κοινό με αλληλοσυγκρουόμενα συμφέροντα (Schuler and Rosenberg 2012). Το ίδιο αποπειράθηκε και στην έκθεση. Διατύπωσε προτάσεις που θα μπορούσαν να εφαρμοστούν στην Ελλάδα, εφόσον θα υπήρχε πλήρης πολιτική συναίνεση και στελέχη του Δημοσίου, διατεθειμένα να εργαστούν σκληρά, παρά το όποιο κόστος- δεν μπορείς να κάνεις ομελέτα αν δεν σπάσεις αβγά! Μετά την ολοκλήρωσή της, ο Βαρβαρέσος επέστρεψε στις ΗΠΑ, πιθανόν απογοητευμένος, διότι, λόγω της αλλαγής της κυβέρνησης και των

---

¹² Στην εισαγωγή του βιβλίου *Θεωρία του πληθυσμού* (1912), δήλωνε ρητά ότι οι κοινωνικές επιστήμες αποπειρώνται να εξηγήσουν ομαδικά φαινόμενα, ενώ οι φυσικές επιστήμες προσπαθούν να εξηγήσουν κάθε σχέση από μόνη της. Η άποψή του ήταν ότι κάποιος πρέπει να βρει και να εκφράσει τι βρίσκεται πίσω από τις ανθρώπινες δράσεις και όχι το τι θα πρέπει να βρίσκεται πίσω από τις ανθρώπινες ενέργειες, σύμφωνα με τις παρατηρήσεις του μελετητή σε ότι αφορά στις δικές του πράξεις. Αυτή η αντίληψη δείχνει να έχει στενή σχέση με τη Βεμπεριανή έννοια του *Verstehen*. (Timasheff and Theodorson 2000:244-275). Με σπουδές στη Γερμανία, είναι βέβαιο ότι ήρθε σε επαφή με ιδέες του Βέμπερ.

¹³ Αυτή η ιδέα του Βαρβαρέσου εκφράζεται εύγλωττα στο έργο του *Η σημασία των οικονομικών όρων της Συνθήκης των Βερσαλλιών*. 1923 (AKB A4S2Y3F3T1).

¹⁴ Αυτή η ένσταση ήταν ουσιαστική για εκείνον, επιμένοντας σε αυτή από το 1947 και την Έκθεση της αμερικανικής οικονομικής αποστολής από τον P.A.Porter, όπου σημείωνε πως «σημαίνει πως όλη η οικονομική ζωή της χώρας θα βρίσκεται υπό τον πλέον ενδελεχή και αυστηρό έλεγχο που δεν έχει εφαρμοστεί ούτε σε “προτεκτοράτο”(half-independent country) (AKB A4S1Y3F21T1:27), (μια ιδιόχειρη σημείωση στα περιθώρια της έκθεσης), δηλώνοντας επισήμως τους «φόβους» σχετικά με την «χαλάρωση» των Ελλήνων αξιωματούχων από τα καθήκοντά τους (A4S1Y3F21T3:5)

αντιδράσεων στην έκθεσή του (Κωστής 2002), οι προτάσεις του δεν εφαρμόστηκαν. Πέθανε το 1957 στην Ουάσιγκτον.

Η εργασία αυτή, σκοπό έχει αρχικά να μελετήσει την έκθεση Βαρβαρέσου και έπειτα να εξάγει συμπεράσματα τόσο για τον γενικότερο τρόπο σκέψης του όσο και για το αναπτυξιακό του υπόδειγμα, που όπως αναφέρεται και εισαγωγικά δεν έτυχε της αναμενόμενης αποδοχής λόγω και κυβερνητικών εναλλαγών.

2. Η Έκθεση

2.1 Κεντρικές ιδέες

Η έκθεση Βαρβαρέσου έχει ταυτιστεί στη συλλογική συνείδηση με την αντίληψη ότι η όποια αλλαγή στην οικονομική διαμόρφωση της Ελλάδας θα είναι σταδιακή, ξεκινώντας από μια ρεαλιστική παραδοχή της πραγματικότητας, αντί δυσεφάρμοστων οραμάτων. Σύμφωνα με την εισαγωγική απόφαση του Βαρβαρέσου: «Η Ελλάδα είναι και θα παραμείνει μια χώρα με περιορισμένες οικονομικές δυνατότητες, είναι μια φτωχή χώρα» (σ.1). Παρ' αυτά, πίστευε ότι η κατάσταση θα μπορούσε να βελτιωθεί- πρόκειται για ιδέα που διαποτίζει το σύνολο της έκθεσης.

Αυτό θα συνέβαινε αν υπήρχαν ιδιαίτερα ευνοϊκές συνθήκες για την ανάπτυξη, στοιχείο που κατά το Myrdal (1963), θα προσέφερε τα απαραίτητα αποτελέσματα διάχυσης, αντισταθμίζοντας την ανεπάρκεια πόρων. Το 1952 υπήρχαν, αντίθετα, σοβαρά προβλήματα στη γεωργία και βιομηχανία και επιπλέον, δεν υπήρχε πολιτική, οικονομική και κοινωνική σταθερότητα, ή ένα ορισμένο είδος επιχειρηματία¹⁵.

Με αυτά τα δεδομένα, δεν ήταν εφικτές άριστες επιδόσεις σε άλλους τομείς. Πιθανή αύξηση του εθνικού εισοδήματος, όσο μεγάλη και να ήταν, σε απόλυτους αριθμούς, δεν θα οδηγούσε σε άρση της φτώχειας και σε σύγκλιση με άλλες χώρες¹⁶. Σε χώρες όπως η Ελλάδα, οι ανεπαρκείς, αδρανείς ή/και μη ορθολογικά χρησιμοποιούμενοι πόροι¹⁷ μπορεί να οδηγήσουν σε δυσμενείς συνθήκες για την ανάπτυξη. Αυτός ο φαύλος κύκλος δεν επρόκειτο να διακοπεί εύκολα: προϋποθέσεις για

---

¹⁵ Αυτός ο επιχειρηματίας, έχοντας το χαρακτηριστικό, που αποκαλείται σήμερα, κοινωνική ευθύνη, προσφέρει υπηρεσίες στην κοινότητα, εναρκτήρια ομιλία Βαρβαρέσου στην Ακαδημία Αθηνών (Βαρβαρέσος 1937, ΑΚΒ Α4S1Y5F17:26-30).

¹⁶ Ο Βαρβαρέσος δεν πίστευε στην επίτευξη σύγκλισης της οικονομικής ανάπτυξης μεταξύ των χωρών με διαφορετικά επίπεδα εθνικής παραγωγής.

¹⁷ Τα προβλήματα της ορθολογικής χρήσης των πόρων και της υιοθέτησης νέων τεχνολογικών και επιστημονικών ευρημάτων εξακολουθούν να ταλανίζουν την ελληνική οικονομία και είναι μεταξύ άλλων στα μέτρα που προτείνεται το Ελληνικό Οικονομικό Επιμελητήριο (ΟΕ-Ε), για την καταπολέμηση της κρίσης, (www.oe-e.gr).

αυτό ήταν η αύξηση της παραγωγής και μια σταθερή και διαρκής προσπάθεια για την άρση κάθε είδους εμποδίου.

Παρ' αυτά, διατηρώντας την αισιοδοξία του, ο Βαρβαρέσος υποστήριζε ότι η χώρα ήταν οικονομικά βιώσιμη και πίστευε ακράδαντα ότι οι Έλληνες μπορούσαν να συνδράμουν στην πρόοδο της χώρας. Ας δούμε στη συνέχεια ορισμένα βασικά σημεία της έκθεσης.

2.2 Η εξάρτηση από την αμερικανική εξωτερική βοήθεια

Μεγάλο πρόβλημα ήταν η εξάρτηση από την ξένη βοήθεια, κυρίως την αμερικάνικη. Αυτό συνδεόταν και με την ύπαρξη διαρκών ελλειμμάτων στον προϋπολογισμό.

Στο Μεσοπόλεμο, οι υφιστάμενοι περιορισμοί στο διεθνές εμπόριο δεν είχαν βοηθήσει στη μείωση των εμπορικών ελλειμμάτων της χώρας. Από την άλλη, ούτε οι εμπορικές σχέσεις με τη Γερμανία είχαν βοηθήσει, παρά τα όποια πλεονάσματα των ελληνογερμανικών συμφωνιών, στην επέκταση των ελληνικών εξαγωγικών δυνατοτήτων.¹⁸ Παρά την εφαρμογή μέτρων (όπως υποτίμηση, συναλλαγματικοί έλεγχοι κ.λπ.) ο ΒΠΠ επανέφερε το γνωστό πρόβλημα του ελλείμματος του ισοζυγίου εξωτερικών συναλλαγών. Μεταπολεμικά, οι ανάγκες καλύπτονταν από ενισχύσεις της UNRRA¹⁹, συνδυαστικά με τη χρήση αποθεμάτων σε χρυσό, ξένο νόμισμα και την αμερικάνικη βοήθεια (Ψαλιδόπουλος 2013:19-20). Το 1952, η εξάρτηση από την ξένη βοήθεια δεν είχε μειωθεί, παρά την αύξηση των εθνικών εσόδων.

Ο Βαρβαρέσος πίστευε ότι αυτή η εξάρτηση θα οδηγούσε σε περισσότερα προβλήματα από όσα θα έλυνε, εάν οι προσπάθειες ανοικοδόμησης εγκαταλείπονταν. Παρά την πεποίθηση του ότι η ξένη βοήθεια έπρεπε να συνεχιστεί, τόνισε τις δυσκολίες της Αμερικάνικης κυβέρνησης για τη συνέχισή της. Φοβόταν ότι η συνεχιζόμενη εξάρτηση θα οδηγούσε σε έντονη απαισιοδοξία, αυξάνοντας τη ζήτηση για αποθησαύριση χρυσού, μειώνοντας τις επενδύσεις και τις παραγωγικές δραστηριότητες, οδηγώντας σε περαιτέρω απαισιοδοξία κ.λπ., και ως εκ τούτου θα εντεινόταν ο φαύλος κύκλος. Η συνέχιση²⁰ και η έκταση της αμερικανικής βοήθειας ήταν αβέβαιη. Ωστόσο, δραστηκή μείωση της θα ήταν αδύνατη-σε μια τέτοια περίπτωση, το πλήγμα για την Ελλάδα θα ήταν σοβαρό και κάτι τέτοιο θα ήταν ενάντιο στα αμερικάνικα συμφέροντα²¹. Ο Βαρβαρέσος πρότεινε η μείωση να επιτευχθεί σε περίοδο πέντε ετών, χωρίς να προκαλείται πολύ μεγάλη

---

¹⁸ Οι διεθνείς σχέσεις ανέκαθεν επηρέαζαν τις οικονομικές πολιτικές των χωρών-τότε ήταν διμερείς συμφωνίες, στις μέρες μας είναι οι κατευθυντήριες της ΕΕ. Στην περίπτωση των Ελληνο-γερμανικών εμπορικών σχέσεων τότε, υπήρχαν επίσης συμφωνίες clearing (συμψηφισμού) (Ψαλιδόπουλος 2013:21, 2014:132).

¹⁹ Πρόκειται την Διοίκηση Αρωγής και Αποκατάστασης, που ανήκε στον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών

²⁰ Το αμερικανικό Κογκρέσο αποδέχεται και εγκρίνει τα σχέδια προϋπολογισμού για εξωτερική βοήθεια μόνο σε ετήσια βάση.

²¹ Η αμερικανική εξωτερική πολιτική μετά το Β ΠΠ χαρακτηριζόταν από παρεμβατισμό, με στόχο τη συγκράτηση, τη μείωση και ακόμη και την εξάλειψη της επιρροής του κομμουνισμού (<https://www.boundless.com> χ.χ.)

αναστάτωση στην οικονομία, με ετήσιο ρυθμό μείωσης περίπου 26% φτάνοντας στα 50εκ. \$ από τα 230εκ. το 1951. (Πίνακας I, Παράρτημα).

2.3 Νομισματική αστάθεια και οι επιπτώσεις της στην ελληνική οικονομία

Η νομισματική αστάθεια ήταν το σημείο με τη λιγότερη πρόοδο. Μέχρι το 1952 η Ελλάδα είχε καταφέρει να βάλει φραγμούς στον αυξανόμενο πληθωρισμό, άρα και να μειώσει τους κινδύνους νομισματικής κατάρρευσης. Εξακολουθούσαν, όμως, να υφίστανται πληθωριστικές δυνάμεις, καθιστώντας επισφαλή την κατάσταση, χωρίς καμία βοήθεια στην αποκατάσταση της εμπιστοσύνης στο νόμισμα. Οι διαθέσιμοι πόροι χρησιμοποιούνταν για αντιπαραγωγικούς σκοπούς. Περαιτέρω, οι συναλλαγές διεξάγονταν σε περιβάλλον απαισιοδοξίας. Κανείς δεν ήθελε να δανείσει σε δραχμές, ενώ όλοι ήθελαν να έχουν οφειλές σε δραχμές²², προκαλώντας προβλήματα ρευστότητας. Τα υψηλά επιτόκια έθεταν ακόμη μεγαλύτερα βάρη στις παραγωγικές επιχειρήσεις.

Ο Βαρβαρέσος πίστευε ότι υπήρχαν αντικειμενικοί και υποκειμενικοί παράγοντες που επηρέαζαν αυτή την κατάσταση. Πρώτος αντικειμενικός παράγοντας ήταν τα δημόσια οικονομικά, που βρίσκονταν σε άθλια κατάσταση, αφού οι απόπειρες αντιμετώπισης των ελλειμμάτων είτε αναβάλλονταν διαρκώς, ή πραγματοποιούνταν μόνο σε ονομαστικούς όρους, χωρίς να μάχονται τα μακροπρόθεσμα προβλήματα.

Αναγνωρίζοντας την αδυναμία σχηματισμού ολοκληρωμένης γνώμης²³ για τη δημόσια διοίκηση, μόνο βάσει των στοιχείων του προϋπολογισμού, δεδομένου ότι η γνώμη εξαρτάται επίσης από την αξία των υπηρεσιών που προσφέρονται από τη δημόσια διοίκηση²⁴, κατέληξε στο ότι κανείς δεν πίστευε ότι οι παρεχόμενες υπηρεσίες δικαιολογούσαν το επίπεδο των δημοσίων δαπανών, χαρακτηρίζοντας εντελώς ανεπαρκείς τις επιδόσεις της δημόσιας διοίκησης. Η μείωση των δαπανών θα ήταν εφικτή, υπό καθεστώς περικοπών. Επιπλέον, ο Βαρβαρέσος πρότεινε την ορθή χρήση των δημοσίων εσόδων μη εξαιρουμένων των στρατιωτικών δαπανών, (Δερτιλής 2004), αφού και αυτές έχρηζαν αξιολόγησης.

2.3.1 Φορολογία

Σε ό,τι αφορούσε τα δημόσια έσοδα, την περίοδο εκείνη, υπολείπονταν των επιθυμητών. Η τρέχουσα φορολογία δεν ήταν υψηλότερη από ό,τι στο παρελθόν, ενώ, συγκριτικά με το εισόδημα, ήταν αναμφισβήτητα χαμηλότερη. Οι φορολογικοί συντελεστές ήταν ανάλογοι με τις λειτουργίες και τις υπηρεσίες που επιθυμεί η κοινότητα- όσο μικρότερος είναι ο αριθμός αυτών των

²² Στη βάση της παραδοχής ότι τίποτα δεν θα μπορούσε να αποτρέψει μια μελλοντική υποτίμηση της δραχμής.

²³ Χρησιμοποίησε δεδομένα πριν από τη μείωση της αμερικανικής βοήθειας για τα έτη 1951-1952 (σ.18).

²⁴ Ο Βαρβαρέσος εδώ εννοεί την μπενθαμική έννοια της χρησιμότητας (Backhaus 2002:136).

υπηρεσιών, τόσο μικρότερη είναι η φορολογία. Τα πρόσθετα φορολογικά βάρη, φόροι που εισπράττονταν από πολλούς δημόσιους οργανισμούς, εκτός της Κυβέρνησης²⁵, όπως και ο κατάφωρα άδικος έλεγχος ενοικίων, επιβάρυναν την κατάσταση των δημοσίων εσόδων.

Το σημαντικότερο πρόβλημα δεν ήταν το υπερβολικό ύψος της φορολογίας, αλλά η ανισοκατανομή της, αφού, περίπου το 80% των δημοσίων εσόδων προέρχονταν από έμμεση φορολογία, επιβαρύνοντας περισσότερο τα λαϊκά στρώματα (σ.42). Οι οξείες εισοδηματικές και φορολογικές ανισότητες, κοινός τόπος· υποδείκνυαν την ανάγκη μεταρρύθμισης, η οποία δεν θα έφερε άμεσα αποτελέσματα, γιατί το σύστημα φορολογίας εισοδήματος ήταν ξεπερασμένο και ανεπαρκές, η αναδιοργάνωση των φορολογικών υπηρεσιών χρονοβόρα, η φοροδιαφυγή και η κερδοσκοπία ο κανόνας. Αυτές οι συνθήκες μπορούσαν να αλλάξουν σταδιακά μόνο.

Ο Βαρβαρέσος τόνιζε την ανάγκη αναδιάρθρωσης των φορολογικών υπηρεσιών και υποστήριζε ότι οι δυσκολίες επαλήθευσης των πραγματικών εισοδημάτων, σε συνδυασμό με την προαναφερθείσα φοροδιαφυγή, ήταν ίσως τα πιο σημαντικά μειονεκτήματα για την αύξηση της απόδοσης της άμεσης φορολογίας. Το ισχύον φορολογικό σύστημα, ουσιαστικά δεν είχε εφαρμοστεί και η φορολογική συνείδηση δεν ήταν ανεπτυγμένη επαρκώς- για αυτό ήταν επιτακτικό να βρεθούν τρόποι μείωσης της φορολογίας, χωρίς να αλλοιωθεί το προοδευτικό φορολογικό σχήμα με τον καθορισμό ανώτατου ορίου στους συντελεστές.

Αναπροσαρμογή στη φορολογία φυσικών προσώπων σίγουρα θα οδηγούσε σε αύξηση των δημοσίων εσόδων. Το ίδιο θα συνέβαινε με την φορολόγηση του γεωργικού εισοδήματος (σ.51), με την είσπραξη περισσότερων φόρων από εμπορικές-βιομηχανικές επιχειρήσεις²⁶, από επαγγελματικά εισοδήματα, την πάταξη του λαθρεμπορίου καθώς και την επιβολή φόρων επί κτηρίων και ενοικίων, καθώς τα τελευταία ήταν κατάφωρα υποεκτιμημένα. Προβληματικό παράλληλα παρέμενε το αφορολόγητο των κερδών των εισαγωγικών επιχειρήσεων. Ο Βαρβαρέσος απέρριπτε την επιβολή ειδικού φόρου στις εισαγωγές (σε διάφορα ποσοστά), βάσει των πιθανών κερδών, ή την πώληση συναλλάγματος στους εισαγωγείς σε διαφορετικές τιμές, ρυθμισμένες στη βάση των πιθανών κερδών, θεωρώντας αυτές τις προτάσεις χαοτικές.

Ένα άλλο πρόβλημα ήταν η απότομη μείωση στη φορολογία των εφοπλιστών. Οι νομοθετικές αλλαγές υπέρ των εφοπλιστών, κατά τον Βαρβαρέσο, ήταν αδικαιολόγητες και προκαλούσαν τεράστιες απώλειες εσόδων. Από τη στιγμή που οι εφοπλιστές μπορούσαν να αποφύγουν την εκπλήρωση των υποχρεώσεών τους²⁷, ήταν πρακτικά αδύνατο να καθοριστεί το εισοδήμα τους,

---

²⁵ Κάτι που εξακολουθεί να ισχύει και σήμερα (Ψαλιδόπουλος 2013:84, ΟΟΣΑ 2013:22,33).

²⁶ Τα φορολογικά έσοδα από εμπορικές-βιομηχανικές επιχειρήσεις, άγγιζαν το 7% των συνολικών κρατικών εσόδων (σ.53).

²⁷ Αυτό γινόταν πραγματικότητα με την αλλαγή της σημαίας των πλοίων.

τα κέρδη τους, και κατ' επέκταση οι φόροι τους²⁸. Η Ελληνική υπηκοότητα τους παρείχε πληθώρα προνομίων²⁹, οπότε είχε έρθει το πλήρωμα του χρόνου, να κάνουν και αυτοί κάτι ως αντάλλαγμα, εκπληρώνοντας τις φορολογικές τους υποχρεώσεις (σσ. 58-59).

Συνολικά, η αύξηση των δημοσίων εσόδων από την άμεση φορολογία ήταν απαραίτητη, αφού θα συνέδραμε στην αποκατάσταση των δημόσιων οικονομικών και στην εξάλειψη των αιτίων των υφιστάμενων πληθωριστικών πιέσεων, προκαλώντας μειώσεις στην αγοραστική δύναμη, στις υπερβολές των πλουσιότερων τάξεων και στα χρηματικά διαθέσιμα για επενδύσεις σε χρυσό και συνάλλαγμα, βοηθώντας έτσι τη νομισματική σταθερότητα. Ο Βαρβαρέσος διαφωνούσε με την έμφαση που απέδιδαν οι ξένοι σύμβουλοι στην έμμεση φορολογία (σ.63).

Σε ό,τι αφορούσε στους φόρους υπέρ τρίτων, πίστευε ότι προκειμένου να μετριαστούν οι αρνητικές συνέπειες αυτών, έπρεπε να ελεγχθεί και να δικαιολογηθεί η ύπαρξη και το έργο των εν λόγω φορέων, για τους οποίους είχαν επιβληθεί. Εφόσον συνέβαινε κάτι τέτοιο, θα ήταν δυνατή ακόμη και η κατάργηση των περιττών φόρων. Η αύξηση των εσόδων, η εξάλειψη ή/και περικοπή δαπανών, με ταυτόχρονη μείωση-παύση της φοροδιαφυγής και του χάους που χαρακτήριζε τους ειδικούς φόρους, θα οδηγούσαν στη μείωση του ελλείμματος και την αποκατάσταση της νομισματικής σταθερότητας.

Όλα τα παραπάνω θα βοηθούσαν στην καλύτερη διαχείριση των δημοσίων οικονομικών, ελαχιστοποιώντας την εξάρτηση από την εξωτερική βοήθεια. Η νομισματική σταθεροποίηση θα βοηθούσε την αποτελεσματικότερη χρήση των ιδίων πόρων, διευκολύνοντας, σε περίπτωση που θα ήταν αναγκαίο, την αίτηση βοήθειας σε άλλους φορείς (σ.69).

2.3.2 Νόμισμα-Τραπεζικό σύστημα

Άλλο σημείο που επηρέαζε τη νομισματική σταθερότητα ήταν η κατάσταση του τραπεζικού συστήματος. Αυτό είχε καταστραφεί κατά τη διάρκεια του πολέμου, λόγω υπερπληθωρισμού. Παρά την αναζωογόνηση που ακολούθησε, η αναβίωση του δεν είχε επιτευχθεί ως τότε. Το χαμηλό επίπεδο ιδιωτικών καταθέσεων οφειλόταν στη δυσπιστία για το νόμισμα, που οδηγούσε σε επενδύσεις σε χρυσό, ξένο συνάλλαγμα και εμπορεύματα.

Ένας παράγοντας ήταν οι επεκτατικές πιστωτικές πολιτικές- πιθανές περιοριστικές πολιτικές θα είχαν οδηγήσει σε αποπληθωρισμό και νομισματική στενότητα. Έχοντας γνώση αυτών των θεμάτων, ο Βαρβαρέσος πρότεινε η πιστωτική πολιτική της Τράπεζας της Ελλάδας να είναι περισσότερο περιοριστική, με τις εμπορικές τράπεζες να μπορούν να δανείζουν, εφόσον οι

---

²⁸ Ο Βαρβαρέσος δεν είχε καλές σχέσεις με τους εφοπλιστές ήδη από το ΒΠΠ, μεταξύ άλλων λόγων και εξαιτίας της φορολογίας που αυτός εισηγήθηκε ότι πρέπει να έχουν (μεταξύ άλλων ΑΚΒ Α4S1Y1F15T2 κ.λπ.).

²⁹ Εδώ γίνεται αναφορά στους ευνοϊκούς όρους, βάσει των οποίων οι Έλληνες εφοπλιστές απέκτησαν 100 πλοία Liberty από τις Η.Π.Α., βλ. μεταξύ άλλων Δοκίμιο Ιστορίας Κ.Κ.Ε. (2011:111).

πιστώσεις τους μπορούσαν να χρηματοδοτηθούν από ιδιωτικές καταθέσεις. Η απουσία αποτελεσματικού ελέγχου των πιστώσεων οδήγησε σε άσχημες καταστάσεις όπως η κακή κατανομή τους (κερδοσκοπία κ.λπ.). Η πρόταση του Βαρβαρέσου ήταν ο αποτελεσματικός έλεγχος πιστώσεων και τραπεζών, ενώ οι τράπεζες που πραγματοποιούσαν τις λειτουργίες τους με δημόσιους πόρους, έπρεπε να φέρουν ευθύνη για την ορθολογική χρήση αυτών των πόρων.

Συνεχίζοντας, σχολίασε το επίπεδο τιμών και μισθών. Πίστευε ότι ο μηχανισμός των τιμών δεν μπορούσε να προσφέρει ανακούφιση και αποκατάσταση της ισορροπίας, λόγω πληθωρισμού. Σε περιπτώσεις, όπως π.χ. υποτίμηση ή διολίσθηση του νομίσματος, απαιτείτο έλεγχος τιμών και μισθών, με σκοπό την προστασία του κοινού από τους κερδοσκόπους. Από την άλλη, ισχυρές πληθωριστικές δυνάμεις δεν επέτρεπαν στη διαδικασία ελέγχου να εκπληρώσει το σκοπό αυτό. Τέλος, οι έλεγχοι δεν θα μπορούσαν να είναι επιτυχείς, από τη στιγμή που δεν υπήρχαν ικανοί και τίμιοι υπάλληλοι για να τους επιβάλλουν.

Η μονοπωλιακή κατάσταση πολλών κλάδων, η διατήρηση υψηλών τιμών και η παντελής έλλειψη ανταγωνισμού σήμαινε υψηλά περιθώρια κέρδους, που μετακυλιόνταν στους καταναλωτές. Οι υψηλές τιμές αποδίδονταν επίσης στο υψηλό κόστος παραγωγής, απότοκο της αναποτελεσματικής οργάνωσης, του απαρχαιωμένου εξοπλισμού, της χαμηλής παραγωγικότητας της εργασίας και των νομοθετικών περιορισμών. Παρ' αυτά, ο Βαρβαρέσος ήταν κάθετα αντίθετος σε αυξήσεις των μισθών και πίστευε ότι το αίτημα για μισθολογικές αυξήσεις³⁰ περίπου 600 φορές πάνω από τα προπολεμικά επίπεδα, δεν ήταν λύση, δεδομένου ότι θα συντηρούσε το φαύλο κύκλο του πληθωρισμού. Κατηγορούσε την κομμουνιστική ηγεσία των συνδικάτων για αυτά τα μαξιμαλιστικά αιτήματα, θεωρώντας ότι αγωνίζονταν να καταστήσουν τους εργαζόμενους φτωχότερους και ως εκ τούτου να τους μετατρέψουν σε κομμουνιστές, μέσω του πληθωρισμού.

Η πρόταση θέσπισης αυτοματοποιημένης αύξησης μισθών σχετιζόμενη με το ρυθμό πληθωρισμού απορρίπτονταν. Αντιθέτως, η σταθερότητα τιμών και των μισθών, σε συνδυασμό με τον κοινό αγώνα υιοθέτησης πολιτικών που να ακυρώνουν πιθανές αυξήσεις τιμών θα ήταν αποτελεσματική λύση στα προβλήματα των εργαζομένων. Πίστευε επίσης, ότι η βελτίωση της κατάστασης των εργαζομένων θα ήταν δυνατό να επιτευχθεί μέσω της ενίσχυσης του ανταγωνισμού και ευνοώντας μικρές επιχειρήσεις, παρεμβαίνοντας μέσω του ελέγχου τιμών. Συνεχίζοντας, ο Βαρβαρέσος συνέδεε τη βελτίωση του γενικού βιοτικού επιπέδου με το στρώμα των αγροτών, του πιο παραγωγικού στοιχείου της Ελληνικής οικονομίας. Για την προστασία τους, μεταξύ άλλων, πρότεινε κρατικές παρεμβάσεις στις τιμές των γεωργικών προϊόντων, αποφυγή των μεσαζόντων, και φυσικά, αναδιοργάνωση των κρατικών υπηρεσιών.

---

³⁰ Η ΓΣΕΕ είχε καταρτίσει σχέδιο αυξήσεων ορίζοντας τα ελάχιστα ημερομίσθια για διαφορετικές κατηγορίες εργαζομένων (σ.94)

Οι έλεγχοι ενοικίων προκαλούσαν στρεβλώσεις στις τιμές. Ο Βαρβαρέσος πρότεινε ανοδική αναπροσαρμογή του ελέγχου ενοικίων, προσφέροντας ως λύση για τα άτομα που δεν μπορούσαν να αντέξουν αυτή την αναπροσαρμογή την Ίδρυση ενός ταμείου αρωγής.

Ολοκληρώνοντας την ανάλυση των αντικειμενικών παραγόντων, ο Βαρβαρέσος έθιξε το ζήτημα των *ψυχολογικών παραγόντων* στην αυξανόμενη δυσπιστία στο νόμισμα, παρά το ότι το επίπεδο τιμών είχε αυξηθεί λιγότερο από ό,τι αλλού. Αυτοί ήταν: προηγούμενες εμπειρίες, λόγω υποτίμησης και διολίσθησης της δραχμής και των επακόλουθων απωλειών, ο φόβος του κομμουνισμού και η συνεπακόλουθη χρυσοφιλία³¹ και τέλος, η υφιστάμενη ένταση στις διεθνείς σχέσεις, λόγω Ψυχρού πολέμου. Κατά τον ίδιο αυτοί οι φόβοι ήταν αβάσιμοι με δεδομένο ότι και άλλες χώρες είχαν ξεπεράσει ανάλογα προβλήματα και ότι η παρουσία των ΗΠΑ στην Ελλάδα λειτουργούσε ως ανάχωμα στην κομμουνιστική απειλή. Κύριες αιτίες για τον ίδιο ήταν οι κερδοσκοπικές δυνάμεις που ήθελαν τη συνέχιση της κατάστασης, και η υποκείμενη ιδέα ότι το κράτος δεν θα μπορούσε να επιβάλει μέτρα σταθεροποίησης λόγω πολιτικών και άλλων πιέσεων.

Η κατάργηση του υφιστάμενου όρου που απαγόρευε το χρυσό στις ιδιωτικές συναλλαγές και η επιβολή της ρήτρας χρυσού σε όλες τις κρατικές και τραπεζικές πιστώσεις, θα συνέβαλε στη δημιουργία σταθερότητας, που θα οδηγούσε σε μείωση της ζήτησης δανείων για κερδοσκοπικούς σκοπούς, σε αυτοχρηματοδότηση των επιχειρήσεων, αύξηση των καταθέσεων, μείωση των επιτοκίων, μείωση της ζήτησης και αύξηση της προσφοράς, αυξάνοντας επίσης την ασφάλεια των συναλλαγών και των κεφαλαίων.

2.4 Το έλλειμμα του εξωτερικού ισοζυγίου και οι δυνατότητες μείωσής του

Σε αυτό το σημείο, ο Βαρβαρέσος επανέρχεται στο πολύ σημαντικό πρόβλημα του εξωτερικού ελλείμματος. Μετά από αναλυτική καταγραφή εισαγωγών-εξαγωγών, κατέληξε στην αναγκαιότητα νέας εμπορικής πολιτικής με σκοπό την εισαγωγή μόνο απαραίτητων ειδών, και ως προς το βιομηχανικό κλάδο, την επίτευξη μικρότερης εξάρτησης από τις εισαγωγές και τη βελτίωση του επιπέδου ζωής (σ.157). Τέλος, ως προς τις εισαγωγές βασισμένες σε μη εμπορικές απαιτήσεις, αυτές θα μπορούσαν να περικοπούν, κυρίως η αγορά χρυσού, η οποία είχε εκτιναχθεί στο ποσό των \$18,7εκ. από τα \$4εκ. της προηγούμενης χρονιάς (1949), εξαιτίας της αφερεγγυότητας του εθνικού νομίσματος.

Σε ό,τι αφορά στις εξαγωγές, συγκρίνοντας τα προπολεμικά επίπεδα τους, ο Βαρβαρέσος παρατηρούσε μεγάλη υστέρηση, αποδιδόμενη κατά πρώτον στον ημιδιπλασιασμό των ποσοτήτων, και κατά δεύτερον στην μικρότερη τιμολογιακή τους αύξηση από την αντίστοιχη των

---

³¹ Πολλά έχουν γραφτεί για την επιρροή του ΚΚΕ την περίοδο εκείνη. Σε κάθε περίπτωση, και με δεδομένες τις συνθήκες οι κομμουνιστές και οι φίλα προσκείμενοι παρέμεναν ενεργοί παρά τις απώλειες - 11% σύμφωνα με τα αποτελέσματα των εκλογών της 9 Σεπτεμβρίου 1951 (Χατζηλάου χ.χ.)- ο συνδυασμός αποτελείτο από την ΕΔΑ και το ΚΚΕ (Παρρής και Σκολαρίκος 2012).

εισαγωγών, ενώ παράλληλα η πλειοψηφία των εξαγωγών παγκοσμίως είχε υπερβεί τα προπολεμικά επίπεδα (Πίνακες II,III, IV, V Παράρτημα).

Ο Βαρβαρέσος εξέτασε ενδελεχώς τα δύο κύρια εξαγωγικά προϊόντα, τον καπνό και την σταφίδα. Ο καπνός αποτελούσε το βασικό εξαγωγικό προϊόν συνεισφέροντας το 50% του συνολικού εισοδήματος από εξαγωγές (σ.165). Κύριοι εμπορικοί εταίροι του ελληνικού καπνού παρουσιάζονταν η Γερμανία και οι Η.Π.Α.

Οι Αμερικανοί καπνοβιομήχανοι αναμείγνυαν τον καπνό της χώρας τους με τον ελληνικό, με σκοπό να πετύχουν καλύτερη γεύση στα τσιγάρα τους, μετατρέποντας της Ελλάδα σε βασικό προμηθευτή καπνού για τις Η.Π.Α. (ό. π.). Κατά τη διάρκεια του πολέμου όμως, οι Αμερικανοί στράφηκαν σε φτηνά, εγχώρια τσιγάρα μειώνοντας το κόστος. Επιπλέον, η ποιότητα του ελληνικού καπνού είχε απολεσθεί, δημιουργώντας, προσθετικά με την δυναμική είσοδο του τούρκικου καπνού, ένα πολύ ασταθές περιβάλλον για τις αμερικανικές εταιρείες. Παράλληλα, η γραφειοκρατία δημιουργούσε τεράστιες δυσκολίες· όπως δηλώθηκε « το να κάνεις δουλειές στην Ελλάδα έχει γίνει πολύ δύσκολο εγχείρημα» (σ.173).

Η δεύτερη σημαντικότερη αγορά ήταν η γερμανική, όπου η προτίμηση για το προϊόν αυξήθηκε μετά το 1920, εκτοξεύθηκε με την εκλογή του Χίτλερ αλλά αργότερα ανακόπηκε, αφού οι γερμανικές πολεμικές προετοιμασίες μείωσαν τις διμερείς εμπορικές συναλλαγές³², αποφέροντας «ουδεμίαν πραγματικήν ωφέλειαν» (σ.169). Οι γερμανικές εισαγωγές μεταπολεμικά συρρικνώθηκαν· πέραν της δύσκολης οικονομικής συγκυρίας, τα αμερικανικά τσιγάρα έγιναν φθηνότερα, λόγω της παροχής δολαρίων από την Αμερικανική βοήθεια, της εμπορίας πληθώρας τσιγάρων από τα αμερικανικά στρατεύματα και του λαθρεμπορίου (σ.176). Η Τουρκία εκμεταλλεύθηκε την κατάσταση και αύξησε τις εξαγωγές της και στην Ευρώπη (σ.177), (Πίνακας VI, Παράρτημα). Αυτό συνέβη, κυρίως, λόγω του ανταγωνιστικού περιβάλλοντος, του ελληνικού προστατευτισμού, της συνεπακόλουθης υποβάθμισης της ποιότητας, των τεράστιων κρατικών εγγυήσεων στους εμπόρους, και τέλος την άρση των μέτρων και κυρώσεων του ελληνικού κράτους με σκοπό την διατήρηση της υψηλής ποιότητας (η καταστροφή του ακατάλληλου προϊόντος), με αποτέλεσμα την περαιτέρω ποιοτική υποβάθμιση (σ.180). Το ζήτημα της ποιότητας και της αποδιοργάνωσης φαίνεται να είναι κρίσιμο και γενικά αποδεκτό, όπως δηλώθηκε και από τον Διευθυντή του Εθνικού Οργανισμού Καπνού Θ. Ανδρεάδη (1952).

Ως λύσεις, ο Βαρβαρέσος πρότεινε: νομισματική σταθερότητα, κατάργηση της πολιτικής επιδοτήσεων και αντικατάστασή της με ένα σύστημα οικονομικής ενίσχυσης στους καλλιεργητές και εξαγωγείς με σκοπό την βελτίωση της ποιότητας, κατηγοριοποίηση του προϊόντος σύμφωνα μ' αυτήν, απαίτηση καλλιέργειας του καπνού σε κατάλληλα εδάφη, κατάργηση της υποχρεωτικής

---

³² Βλ. υποσημείωση 17, AKB A4S1Y5F17:12, Ψαλιδόπουλος 2014:133-135.

επεξεργασίας του στην Ελλάδα, αλλαγές στις συνθήκες εργασίας των καπνεργατών, μείωση των μισθών -πολιτική που εφαρμοζόταν και από τους ανταγωνιστές- ενώ οι υπεράριθμοι θα λάμβαναν σύνταξη από το Ι.Κ.Α., κατ' εξαίρεση, λόγω της σημασίας του εξαγωγίμου αυτού προϊόντος (σ. 185)³³, υποχρεωτική χρησιμοποίηση του χρυσού για παραπάνω εμπορική ανάπτυξη και απλοποίηση της γραφειοκρατίας. Ήταν κάθετα αντίθετος με την παρεμπόδιση της συγκεκριμένης καλλιέργειας, λόγω έλλειψης συγκριτικών πλεονεκτημάτων.

Σχετικά με τις υπόλοιπες εξαγωγές, ιδιαίτερα η σταφίδα και τα φρούτα (φρέσκα και αποξηραμένα), παρατηρούνταν ομοίως μια μείωση της τάξης του 50% από την προπολεμική περίοδο. Το πρωταρχικό ζήτημα εδώ ήταν η παραγωγή προϊόντων «αρίστης ποιότητας» (σ.189). Οι προτάσεις του ήταν η υποχρεωτική κατηγοριοποίηση, η εφαρμογή νέων τεχνολογιών διαλογής, διατήρησης και συσκευασίας (σ.190). Γενικά, συνόψιζε το πενταετές του πλάνο καταλήγοντας σε ισοσκελισμένο εμπορικό ισοζύγιο (Πίνακας VII, Παράρτημα).

Οι προτάσεις του Βαρβαρέσου σχετικά με τα εξαγωγικά αγροτικά προϊόντα, αποτέλεσαν μια καινοτομία, που παραμένει ως τις μέρες μας, δυστυχώς, ημιτελής, γεγονός που αποδεικνύεται και από πρόσφατες μελέτες (βλ. Mylonas et al. 2015). Ο ίδιος μάλλον θα εξανίστατο με τις μετέπειτα επίσημες πολιτικές της Ε.Ε. όπως το θάψιμο ή η στροφή σε άκρως επιδοτούμενα προϊόντα με αποτέλεσμα το τεράστιο ελλειμματικό αγροτικό ισοζύγιο (-2,4δισ. ευρώ το 2010) και την έλλειψη αυτάρκειας βασικών ειδών πρώτης ανάγκης (π.χ. γάλα, σιτηρά κ.α.). Πως άραγε θα φαινόταν αυτή η εικόνα στον άνθρωπο που στα χρόνια υπουργοποίησής του υπήρξε προγραμματισμός με στόχο τη σιτάρκεια για πρώτη φορά στην ελληνική ιστορία;

2.5 Η πλημμελής λειτουργία της διοικητικής μηχανής και η ανάγκη για την αναδιοργάνωσή της

Εδώ, ο Βαρβαρέσος συνέχισε αναλύοντας το σημαντικό και χρόνιο πρόβλημα της ανεπάρκειας του δημοσίου τομέα. Καταρχάς, παρέθεσε τη γνώμη του σχετικά με την αναγκαιότητα της κρατικής παρέμβασης, θεωρώντας πως η απόλυτη ελευθερία μετατρεπόταν σε

---

³³ Ο Βαρβαρέσος υποστήριζε σθεναρά τον κοινωνικό ρόλο του Κράτους, που ως τέτοιο το Κράτος θα πρέπει να υποστηρίζει τους ανθρώπους (μεταξύ άλλων ΑΚΒ, Ψαλιδόπουλος 1999:136-138, 2013:22), με σκοπό την κοινωνική, οικονομική και πολιτική σταθερότητα. Αυτή είναι μια επαναστατική ιδέα για την εποχή του, ευρέως εφαρμοζόμενη από τη δεκαετία του 1980 ως σήμερα (Νόμος 3460/2006, Άρθρο 13 σχετικά με τη βοήθεια σε απολυμένους κλωστοϋφαντουργούς). Αυτό πρέπει να θεωρηθεί ενδεικτικό των επιρροών του Βαρβαρέσου, τις οποίες έλαβε από τους «Σοσιαλιστές καθ' έδρας» (Kathedersozialisten) καθηγητές του όπως τον L. Brentano (κοινωνικές παροχές προς τους εργαζόμενους). Κατά τον Κωστη (2002:26) επηρεάστηκε και από τους «οριακούς» (Marginalists) όπως τον E. Von Philippovich, βλ. Schumpeter (2006[1954]:820)

«ασυδοσίαν...κύριαν αιτίαν...κοινωνικής ανωμαλίας» (σ.201). Αυτή η πεποίθηση είχε παρουσιαστεί από τον ίδιο ανοιχτά από την προπολεμική περίοδο³⁴.

Ο κρατικός έλεγχος ήταν γενικά αποδεκτός. Κύριοι λόγοι ήταν: πρώτον, το κράτος παρεμβαίνει ή ρυθμίζει με σκοπό την έλευση και δράση του ιδιωτικού τομέα· δεύτερον, ο παρεμβατισμός αποτελούσε την κύρια οικονομική σκέψη σε όλα τα οικονομικά συστήματα εκείνο το χρονικό διάστημα, τις πρώτες δεκαετίες μετά τον ΒΠΠ, όταν ο κεϋνσιανισμός και η ιδέα του προγραμματισμού ήταν ευρέως διαδεδομένα (Backhouse 2002:290-292).

Δομικά χαρακτηριστικά της ελληνικής διοίκησης ήταν: ανισοκατανομή των δημοσίων υπαλλήλων, κομματοκρατία και ιδιοτέλεια, υπεράριθμοι διορισμοί κατά την περίοδο της Κατοχής, εκτεταμένη γραφειοκρατία, μη αποδοτική χρήση της ξένης βοήθειας, ανικανότητα και αδιαφορία της κρατικής μηχανής. Όλα τα προαναφερθέντα, πρέπει να συνδεθούν με τις ισχνές απολαβές των δημοσίων υπαλλήλων, που αναγκαστικά οδηγούσαν σε χαμηλή αποδοτικότητα (σσ. 204-205).

Οι προτεινόμενες από τον Βαρβαρέσο λύσεις ήταν: η αποπομπή όλων των υψηλά ισταμένων που είχαν συνδράμει στην ως τότε κακοδιαχείριση, η απόλυση των υπεράριθμων και ανίκανων, η μισθολογική αναπροσαρμογή, η αποκατάσταση της πειθαρχίας, η αποτελεσματική εποπτεία, και η επαναφορά κυρώσεων σε περίπτωση πειθαρχικών παραπτωμάτων. Επιπρόσθετα: η εφαρμογή αντικειμενικών κριτηρίων στη διαδικασία προσλήψεων και προαγωγών και η ακύρωση πολιτικών παρεμβάσεων, η δημιουργία κοινά αποδεκτών κανόνων επίλυσης ζητημάτων και τέλος, η αναδιοργάνωση του δημοσίου στην επαρχία, ανακόπτοντας την τάση εσωτερικής μετανάστευσης, δημιουργώντας κλίμα ισονομίας (σσ. 206-208).

Αναγκαίοι όροι γι' αυτές τις μεταρρυθμίσεις αποτελούσαν: η πολιτική συναίνεση, η ολοκλήρωση του εγχειρήματος από μη πολιτικούς, λόγω σφοδρών πιέσεων και έλλειψης αμεροληψίας και η κινητοποίηση αξιόλογων ανθρώπων «γενικώς ανεγνωρισμένου κύρους και επιβολής» (σ.210). Ο Βαρβαρέσος πρότεινε τη δημιουργία Επιτροπής Αναδιοργάνωσης της Διοικήσεως, της οποίας μέλη θα μπορούσαν να χρηματίσουν άνθρωποι από τη δικαιοσύνη, ακαδημαϊκοί, νομικοί και άλλοι εγνωσμένου κύρους (ό. π.). Παρατηρώντας την προτεινόμενη λίστα, διακρίνουμε άτομα, όχι υποχρεωτικά φιλικά ή ιδεολογικά προσκείμενα σ' αυτόν, όπως ο καθηγητής Ξενοφών Ζολώτας. Ο τελευταίος μάλιστα, είχε ανοικτά εκφράσει αντιρρήσεις επί της μελέτης που εξετάζουμε (Ζολώτας 1952)³⁵.

Τα καθήκοντα των προτεινόμενων Επιτροπών θα ήταν μεταξύ άλλων ο έλεγχος του συνόλου των δημοσίων υπηρεσιών και του προσωπικού τους, η αποπομπή των υπόλογων για παραλήψεις

³⁴ Αυτή ήταν μια κεντρική έννοια για τον Βαρβαρέσο, βλ. μεταξύ άλλων, Βαρβαρέσος (1937:57-58).

³⁵ Οι δύο επιφανείς άνδρες παρά ταύτα, συνυπήρξαν στην ΤτΕ ως συνδιοικητές το διάστημα μετά την απελευθέρωση (Ψαλιδόπουλος 2014:163)

καθηκόντων τους³⁶, η παραμονή των προπολεμικά προσληφθέντων, αξιολόγηση των μεταπολεμικά προσληφθέντων κ.λπ.(σσ.211-214).

Εδώ, εμφανής είναι η πρωτοποριακή σκέψη του Βαρβαρέσου, όσον αφορά τον τρόπο πρόσληψης στο δημόσιο. Οριστική λύση στο ζήτημα των προσλήψεων δόθηκε το 1994, με την ίδρυση του Ανώτατου Συμβουλίου Επιλογής Προσωπικού (ΑΣΕΠ), ανεξάρτητου φορέα που εξασφαλίζει «συνθήκες απόλυτης διαφάνειας, δημοσιότητας αντικειμενικότητας, αξιοκρατίας, επιβάλλει την ουδετερότητα της Διοίκησης και τη διασφάλιση ίσων ευκαιριών για όλους τους πολίτες» (Ν. 2190/1994).

Προσθετικά, ένα εξόχως καινοτόμο σχέδιό του, διαφάνηκε με την εισαγωγή του θεσμού της *φιλανθρωπίας* ως απάντηση στις δυσκολίες παροχής κοινωνικής πρόνοιας από πλευράς του Κράτους (σ.231). Γίνεται ουσιαστικά αναφορά στον πρόδρομο των Μη Κυβερνητικών, Μη Κερδοσκοπικών Οργανισμών, οι οποίοι εμφανίστηκαν εκείνη ακριβώς την περίοδο από τον ΟΗΕ με σκοπό να «διαφοροποιήσουν σ' αυτόν τον Χάρτη τα δικαιώματα συμμετοχής μεταξύ των διακρατικών οργανισμών και των διεθνών οργανισμών» (Willets 2002). Μπορούμε εύλογα να υποθέσουμε πως αυτή η έννοια ήταν ήδη γνωστή στον Βαρβαρέσο, με συνεχή παρουσία σε τέτοιους οργανισμούς (AKB A4S1Y3F18T3:10-18).

2.6 Το χαμηλό επίπεδο διαβίωσης του πληθυσμού και οι πιθανότητες αύξησής του μέσω της οικονομικής ανάπτυξης.

Ο Βαρβαρέσος δήλωνε εξαρχής την πλήρη αντίθεσή του με τις κραταιές απόψεις της εποχής, δηλαδή το στόχο για την απόκτηση εξωτερικής οικονομικής βοήθειας και τη στρατηγική της ταχείας εκβιομηχάνισης. Ως προς το πρώτο, εξηγούσε πως το πρόβλημα δεν ήταν η έλλειψη μόνον κεφαλαίου και τεχνογνωσίας, αλλά η έλλειψη πολιτικών, κοινωνικών και οικονομικών οργανισμών, που ήταν το πραγματικό αίτιο ενώ η έλλειψη κεφαλαίων το αιτιατό (σ.236). Ως προς το δεύτερο, διαφωνούσε πιστεύοντας πως η ενέργεια προώθησης την εκβιομηχάνισης, με ταυτόχρονο παραγκωνισμό του αγροτικού τομέα θα απέβαινε καταστροφική, λόγω διαδοχικών αυξήσεων στα αστικά εισοδήματα, στη ζήτηση για τρόφιμα, στο κόστος ζωής, στους μισθούς, στον πληθωρισμό, και τελικά στη ζημία της οικονομίας.

Προσθετικά, η ιδέα της ίδρυσης βαριάς βιομηχανίας σύγχρονου εξοπλισμού ήταν κατά τον ίδιο απαράδεκτη εξαιτίας της έλλειψης μεγάλων αγορών, του υψηλού μοναδιαίου κόστους, του οικονομικά ασύμφορου εξοπλισμού, και των μεγάλων ποσοστών κερδοφορίας οδηγώντας σε μονοπωλιακές καταστάσεις. Εκτός αυτού, η αυξανόμενη ζήτηση βιομηχανικών εργατών θα

---

³⁶ Ο Βαρβαρέσος πίστευε πως υπεύθυνοι για την ανικανότητα και την αδιαφορία του κρατικού μηχανισμού ήταν τα ανώτερα κλιμάκιά του (σ.212).

εκτίνασσε τις εισαγωγές ειδών διατροφής, τις συναλλαγματικές απαιτήσεις για διατήρηση των εγκαταστάσεων, των πρώτων υλών και άλλων αγαθών λόγω της μεγάλης κερδοφορίας. Παρά τη χρήση νέων τεχνολογιών, οι διαφορές σε ζητήματα τεχνολογίας και οικονομικής αποδοτικότητας (κεφαλαιακή επάρκεια, αμοιβές, μέγεθος εσωτερικής αγοράς) θα μετέβαλλαν το αποτέλεσμα (σ.249). Εντέλει, αντιτιθόταν στην λογική τεράστιου δανεισμού για κοστοβόρες παραγωγικές επενδύσεις, εκτός και αν οι χώρες σταθεροποιούσαν τις οικονομίες τους, αναφερόμενος στην εμπειρία του από την Παγκόσμια Τράπεζα και την περίπτωση του Μεξικού (σσ.254, 287).

Στη συνέχεια, μιλώντας για την ανάπτυξη στην Ελλάδα, ο Βαρβαρέσος την περιόριζε σε 50% του ΑΕΠ την επόμενη πενταετία. Στέρεια ήταν η πεποίθησή του, πως η ανάπτυξη δεν καθοριζόταν μόνο σε όρους οικονομικής μεγέθυνσης, και το χαρακτηριστικό της δείκτη, το ΑΕΠ, αλλά χρησιμοποιώντας κοινωνικούς όρους,³⁷ αναφέροντας πως «...πρέπει να επιτύχωμε αύξησιν της παραγωγής ειδών των οποίων έχουν ανάγκην αι λαϊκαί τάξεις» (σ.264).

Για την επίτευξη της ανάπτυξης, πρότεινε: αύξηση της γεωργικής παραγωγής, βελτίωση της διατροφής του πληθυσμού και αύξηση των εξαγωγών, εγγειοβελτιωτικά έργα-άρδευση, χρησιμοποίηση αποδοτικότερων σπόρων, περειαίρω χρήση λιπασμάτων-εντομοκτόνων, ανάπτυξη κτηνοτροφίας-βασική για την «βελτίωση της διαίτης του πληθυσμού», (βλ. Πίνακες Εισαγωγών Εξαγωγών, Παράρτημα), βελτίωση της ποιότητας των εξαγόμενων προϊόντων, καλύτερη οργάνωση, επέκταση τεχνικών εργασιών στην περιφέρεια, και εκτέλεση μικρών δημοσίων έργων (σ.266)³⁸.

Όσον αφορά το πρόβλημα της βιομηχανικής ανάπτυξης (σ.267), πρότεινε την ίδρυση μικρών, ανταγωνιστικών, περιφερειακών επιχειρήσεων παραγωγής ειδών ευρείας κατανάλωσης, προκρίνοντας τις αυτοχρηματοδοτούμενες, υιοθετώντας ένα ενθαρρυντικό φορολογικό σύστημα που θα αποτρέπει τα ειδικά προνόμια. Ο ίδιος δεν αντιτιθόταν γενικά στην ίδρυση βαριάς βιομηχανίας (σ.272). Απλώς απαιτούσε να είναι «οικονομικώς συμφέρουσα» (ό. π.), αναφέροντας ταυτόχρονα πιθανά πλεονεκτήματα προσέλκυσης ξένου κεφαλαίου για αυτές τις βιομηχανίες (σ.269). Εν τούτοις, αναμφίβολα στήριζε τον κατασκευαστικό κλάδο, η άνθηση του οποίου θα πραγματοποιούνταν με την εκπόνηση ενός λεπτομερούς κρατικού σχεδίου, πετυχαίνοντας μισθολογική σταθερότητα, και διαρκή χρηματοδότηση του εγχειρήματος.

Σχετικά με τις μεταφορές και τον εξηλεκτρισμό, σημείωνε πως «... δεν είναι δυνατόν αυτή και μόνη να εξυψώσει το βιοτικό επίπεδον...», διαφωνώντας με την τάση πλήρους εξηλεκτρισμού

³⁷ Για περισσότερες λεπτομέρειες για τη διαφορά μεγέθυνσης και ανάπτυξης βλέπε Βαϊτσος (2009:26-60).

³⁸ Βλέπε επίσης τις προσπάθειες ξένης βοήθειας (UNRRA και σχέδιο Μάρσαλ) προς αυτή την κατεύθυνση (Ψαλιδόπουλος 2013:36-41).

ως κύριου παράγοντα ανάπτυξης (σσ.277-278). Επιπλέον, αποδεχόταν το γεγονός πως η καλυτέρευση των συνθηκών υγείας θα βελτίωνε το βιοτικό επίπεδο των φτωχότερων στρωμάτων.

Προφανώς, οι ιδέες αυτές έρχονταν σε πλήρη αντίθεση με τις ιδέες του Κ.Κ.Ε. για την οικονομική πολιτική και την παραγωγική ανασυγκρότηση της Ελλάδας που, όπως καταγράφεται, εμφορούνταν από τα Πεντάχρονα πλάνα της Σοβιετικής Ένωσης και την στροφή στην βαριά βιομηχανία. Εδώ η διαφορά βασιζόταν καθαρά στο κοινωνικό- οικονομικό σύστημα που θα επέλεγε η χώρα να ακολουθήσει. Εντυπωσιακότερη ήταν ίσως η διάκριση με την σχολή σκέψης που ακολουθούσαν οι περισσότεροι αστοί οικονομολόγοι της εποχής, όπως ο Ζολώτας, που βασιζόταν στον φιλελευθερισμό, αναζητώντας σχέδιο άμεσης αναδιάρθρωσης μέσω της εκμετάλλευσης πρώτων υλών. Ο τελευταίος, άφηνε την αγορά να προσδιορίσει την ισοτιμία του νομίσματος- δίνοντας βαρύτητα στον ρόλο της χρυσής λίρας, και πρόκρινε τη βιομηχανία ως μοχλό ανάπτυξης, δίνοντας προτεραιότητα στο ενεργειακό ισοζύγιο, που θα γίνονταν με την άπλετη χρήση της δωρεάν εξωτερικής βοήθειας³⁹. Η συνέχεια επιδέχεται πληθώρα ερμηνειών.

Σίγουρα ο βιομηχανικός τομέας άνθισε τα επόμενα χρόνια ,όπως καταγράφουμε και παρακάτω, καθ' υπόδειξιν και του νέου Κεντρικού Τραπεζίτη. Αυτό συνέβη όμως χωρίς την αντίστοιχη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των εργαζόμενων⁴⁰ και υπό το καθεστώς των κυμάτων μετανάστευσης⁴¹. Όλοι μπορούμε να φανταστούμε την θυμηδία που θα προκαλούσε στον Βαρβαρέσο ο πακτωλός χρημάτων και κάθε λογής ενισχύσεων προς τον «ευαίσθητο» αυτό κλάδο. [Χαρακτηριστικά παραδείγματα, τόσο η «σοσιαλμανία» της κυβέρνησης Καραμανλή, όσο και η δημιουργία του Οργανισμού Ανασυγκρότησης Επιχειρήσεων του ΠΑΣΟΚ με προίκα 160δισ δρχ. ζημιών και 6δισ επιδοτήσεων από τον ΟΑΕΔ.(Σακελλαρόπουλος 1992:82,134)].

3. Συμπεράσματα

Ο Κυριάκος Βαρβαρέσος υπήρξε ένας εξέχων Έλληνας οικονομολόγος, του οποίου το έργο παραμελήθηκε για πολύ καιρό⁴². Ο ίδιος δεν υπήρξε πολυγραφότατος, γεγονός που είχε αρνητικές συνέπειες στην δημόσια εικόνα του και την επικοινωνία των ιδεών του (Lykogiannis 2001).

Μεταπολεμικά, και αντιμέτωπος με την ολοσχερή καταστροφή των παραγωγικών δυνάμεων, δόμησε ένα αναπτυξιακό μοντέλο, κρατώντας αποστάσεις από τα κυρίαρχες ιδέες, όπως του Rosenstein-Rodan και την μεγάλη ώθηση (1943). Όπως αναφέρει στο τελευταίο του κεφάλαιο ο

³⁹ Βλ. Ψαλιδόπουλος 2008:42-45

⁴⁰ Ενδεικτικά η ωριαία αμοιβή της εργασίας ήταν η χαμηλότερη στην Ευρώπη (33% της γερμανικής, 60% της τούρκικης!, Δοκίμιο Ιστορίας ΚΚΕ 2011:157)

⁴¹ 60 χιλ. μετανάστες ετησίως την εικοσαετία 1950-1971 (Ο. π.:151)

⁴² Η κατάσταση έχει μερικώς τροποποιηθεί κυρίως λόγω της οικονομικής κρίσης, που επανάφερε το έργο του στο προσκήνιο.

Βαρβαρέσος, κυρίαρχος ήταν ο ρόλος της αγροτικού τομέα, προσδοκώντας την ανάπτυξή του, και χωρίς την πλήρη υποβάθμιση της εκβιομηχάνισης (Κωστής 2002:73-74).

Παραδεχόταν πως ο μηχανισμός των τιμών δε αποτελεί πανάκεια, αντιθέτως, ισχυριζόταν πως ήταν ατελής στην περίπτωση της Ελλάδας. Κατακεραύνωνε τα προνόμια των ολιγαρχών και τη ισχύ τους στην οικονομική και πολιτική ζωή του τόπου, απόψεις αντίστοιχες με την έννοια των «πολιτικών τιμών» που ανέπτυξε αργότερα ο Myrdal (1963).

Αναγνωρίζοντας τη σημασία των μη οικονομικών παραγόντων στην οικονομική δραστηριότητα, τόνισε τους ψυχολογικούς παράγοντες. Υποστήριξε πως οι θεσμοί συντελούν στην ανάπτυξη, ή όπως αναφέρει ο North: «Οι θεσμοί είναι οι κανόνες στο παιχνίδι σε μια κοινωνία.» (1990:3). Στο έργο του Βαρβαρέσου εμφανίζεται η «ιεραρχία των θεσμών» (Acemoglu et al 2002): για την εύρυθμη λειτουργία των οικονομικών θεσμών, απαραίτητη είναι η εξίσου εύρυθμη λειτουργία των πολιτικών θεσμών, και εφόσον κάτι τέτοιο δεν ίσχυε στην περίπτωση της Ελλάδας, χρειαζόταν την κατάλληλη παρέμβαση. Στην Ελλάδα του '50, οι πραγματικοί θεσμοί προστασίας της ιδιωτικής περιουσίας απουσίαζαν εντελώς ή ήταν αποσπασματικοί (ό. π.), συγκεντρώνοντας την ισχύ στα χέρια λίγων (εμπόρων, εισαγωγέων, εφοπλιστών, μεταπρατών).

Αποτελεί πρόκληση το να μελετήσει κανείς τις προτάσεις Βαρβαρέσου στη σημερινή συγκυρία. Με απολεσθείσα την νομισματική πολιτική λόγω ευρώ, ο Βαρβαρέσος, νομίζουμε ότι θα έκρουε πεισματικά τον κώδωνα του κινδύνου, τονίζοντας πως εύκολες λύσεις δεν υπάρχουν για τον κατά τα σύμφωνα με τον ποιητή *ευκολόπιστο* και *προδομένο* λαό. Φλέγοντα παραμένουν τα ζητήματα απλοποίησης της φορολογικής διαδικασίας και της φοροδιαφυγής. Προσθετικά, αθεράπευτα παραμένουν τα προβλήματα της Δημόσιας Διοίκησης, όπως εκσυγχρονισμός, αμεροληψία κ.λπ.⁴³.

Ως προς το γεωργικό τομέα, η υποβάθμισή του είναι διαχρονική. Παρά τις Ευρωπαϊκές επιδοτήσεις που δόθηκαν, η μείωση του ενεργού αγροτικού πληθυσμού είναι γεγονός, συνοδευόμενη από ποιοτική υστέρηση⁴⁴. Επίκαιρη παραμένει η θέση του Βαρβαρέσου υπέρ της κάλυψης των αναγκών των χαμηλών κοινωνικών στρωμάτων, σημείο στο οποίο σαφώς υστερεί διαχρονικά η ακολουθούμενη ελληνική πολιτική λόγω ΚΑΠ. Η παρατηρούμενη έλλειψη αυτάρκειας και το ελλειμματικό αγροτικό ισοζύγιο από την προσχώρηση στην ΕΟΚ/ΕΕ είναι ενδεικτικά της σημασίας της πρότασής του. (Πίνακες VIII, IX, Παράρτημα).

Αντίθετη ήταν η πορεία που ακολούθησε η ελληνική βιομηχανία, η οποία με την αμέριστη στήριξη του κράτους κατόρθωσε να παράγει το 30% του ελληνικού προϊόντος (ΤτΕ 1978:629, Ζολώτας 1978:429). Η ένταξη όμως στην ΕΟΚ με την επακολουθούμενη άρση του προστατευτισμού,

⁴³ Παρά τις προσπάθειες που έλαβαν χώρα, βλ. εκτός των άλλων ΟΟΣΑ χ.χ.

⁴⁴ Βλέπε μεταξύ άλλων Mylonas et al 2015.

μάλλον επιβεβαιώνουν τις ενστάσεις του Βαρβαρέσου (Mc Kinsey & Company 2012)⁴⁵. Επιπλέον, οι εφοπλιστές συνεχίζουν να απολαμβάνουν προκλητικά προνόμια και φοροαπαλλαγές⁴⁶, κάνοντας επίκαιρες τις επισημάνσεις του πως «...μόνον δικαιώματα είχαν απέναντι του Κράτους και ουδεμίαν υποχρέωσιν...εδέχοντο και αυτήν την ελαφράν εισφοράν κατά συγκατάβασιν και με δυσφορίαν...» (AKB A4S2Y2F2T22:10-11).

Επιστρέφοντας στην αποτίμηση της «Έκθεσης» και του έργου του Βαρβαρέσου, μπορούμε να πούμε ότι δικαιώνεται η απόφαση του D. Acheson, Υφυπουργού Εσωτερικών των ΗΠΑ επί Προεδρίας Τρούμαν, που τον χαρακτήριζε (σ.σ. το Βαρβαρέσο) *μακράν τον καλύτερο άνδρα στην ελληνική κυβέρνηση* (AKB A4S2Y2F1T5). Ήταν ένας δημόσιος λειτουργός που είχε έννοια... την πατρίδα του, την οποία εκπροσώπησε παντού, με μεγάλη μάλιστα επιτυχία, όπως παραδέχονται και σημερινοί μελετητές της συνθήκης Bretton Woods (Schuler and Rosenberg 2012), και επάξια, όπως εκείνος πίστευε (AKB A4S2Y2F2T22:35), παρά την, κατά τη γνώμη μας, ύπερ το δέον σύσφιξη των σχέσεων του με τις ΗΠΑ.⁴⁷ Από τα νηπιακά του βήματα ως οικονομολόγος στη Γερμανία της Ιστορικής Σχολής, ο Βαρβαρέσος πρωταγωνίστησε στις αρχικές προσπάθειες του Ελληνικού κράτους για καταγραφές βασικών μεγεθών του και ακολούθησε το μεταπολεμικό ρεύμα ποσοτικοποίησης της επιστήμης, μη λησμονώντας όμως και τον κοινωνικό χαρακτήρα της, καθώς έπαιζε γι' αυτόν ουσιαστικό ρόλο η προάσπιση των συμφερόντων των πιο αδύναμων στρωμάτων, η άνοδος του βιοτικού επιπέδου τους, που θα ωφελούσε την κοινωνία μέσω του τρόπου κατανομής της αμοιβής της ανθρώπινης εργασίας σε αντίθεση με την ορθόδοξη οικονομική θεωρία που την θεωρεί μια απλή τιμή εμπορεύματος (Βαρβαρέσος 1937:57). Όπως ο ίδιος δήλωνε με τον πιο επίσημο τρόπο: «Πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι τόσο η τεχνική πρόοδος και η αφύπνιση της κοινωνικής συνείδησης έχουν καταστήσει το laissez- faire μάταιο και επικίνδυνο αναχρονισμό»⁴⁸.

Έμεινε πιστός σε αυτή τη θεώρησή του ως και τον θάνατό του. Τελευταία του κίνηση, να κληροδοτήσει στο Πανεπιστήμιο Αθηνών το σπίτι του με την επιθυμία τα χρήματα από την εκμετάλλευσή του να δίδονται σε αριστούχους φοιτητές οικονομικών για συνέχιση των σπουδών τους στο εξωτερικό. Στο χέρι της πολιτείας και των αρμοδίων του Πανεπιστημίου επαφίεται η

---

⁴⁵ Αυτό αποτελεί κοινή παραδοχή ανεξαρτήτως ιδεολογικών διαφορών (Δοκίμιο 2011:145-148).

⁴⁶ Βλέπε μεταξύ άλλων Ν. 1268/1953.

⁴⁷ Μεταξύ άλλων, ο Βαρβαρέσος σε αλληλογραφία του με τον P.A Porter (AKB A4S1Y3F21T3:2) αναφερόταν στη δική μας πολιτική (σ.σ. εννοώντας αυτή των ΗΠΑ)! Ακόμη, βλ. το γενικότερο πνεύμα της επιστολής του προς τον W. Clayton -υφ. Εξωτερικών των ΗΠΑ- (AKB A4S1Y4F5T3).

⁴⁸ Κ Βαρβαρέσος, 1946. Ομιλία στο Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο, των Ηνωμένων Εθνών (AKB A4S1Y3F18T3:11)

σωστή διαχείρισή του προς όφελος των πραγματικών δικαιούχων, των φοιτητών. Αλλιώς θα αποτελέσει προικώ στους επίδοξους εισβολείς της δημόσιας ακαδημαϊκής κληρονομιάς.

Αναφορές

Ανδρεάδης Θ. 1952. Παρατηρήσεις Σχετικά με το Πρόβλημα του Καπνού Στο: Κωστής Κ. 2002 (Εισ.). Έκθεσις επί του Οικονομικού Προβλήματος της Ελλάδος. Αθήνα. Εκδόσεις Σαββάλας. σσ.465-479.

Ανταίος 2000 [1945-1951]. (Α' & Β' Τόμος) Δεκαπενθήμερο περιοδικό για τη μελέτη των προβλημάτων της ανοικοδόμησης. ΕΛΙΑ 1(3-4,7,10) 1350σ.

Βαϊτσος Κ. Αρχές Αναπτυξιακής Οικονομικής. Η Δύναμη της Κοινωνικής- Οικονομικής Αναπαραγωγής. 2009. Αθήνα. Εκδόσεις Κριτική. 536σ.

Βαρβαρέσος Κ. 1912. Η Θεωρία του Πληθυσμού. Αθήνα. Εκδόσεις Α. Ραφάνης. 180σ. :1-19

Βαρβαρέσος Κ. 1937. Αντιφώνησις Κυριάκου Βαρβαρέσου. Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών. Τόμος 12. Αθήνα: 49-64

Δερτιλής Γ. 2004. Πριν και μετά την Έκθεση Βαρβαρέσου: Πέντε σταθερές της Ελληνικής Ιστορίας (1833-2003). Στο «Έκθεσις επί του Οικονομικού Προβλήματος της Ελλάδος. Εκδήλωση με Αφορμή του Κ. Βαρβαρέσου. Αθήνα. Ένωση Ελληνικών Τραπεζών. :25-31

Ζολώτας Ξ. 1952. Η Έκθεσις του κ. Βαρβαρέσου και η Οικονομική Ανάπτυξις. Στο: Κωστής Κ. 2002 (Εισ.). Έκθεσις επί του Οικονομικού Προβλήματος της Ελλάδος. Αθήνα. Εκδόσεις Σαββάλας. σσ.419-443.

Ζολώτας Ξ. 1997 [1978]. Η Συμβολή της Ελλάδος στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Στο: «Ξενοφών Ζολώτας: Νομισματικές και Οικονομικές Μελέτες (1945-1996)». Τόμος Β'. Πρώτη Έκδοση. Αθήνα. Εκδόσεις της Τράπεζας της Ελλάδας. 629σ.:413-490

Κομμουνιστικό Κόμμα της Ελλάδας. 2011. Δοκίμιο Ιστορίας του ΚΚΕ 1949-1968. Τόμος Β' Πρώτη Έκδοση. Αθήνα. Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή. 800σ.

Κωστής Κ. 2002 (Εισ.). Έκθεσις επί του Οικονομικού Προβλήματος της Ελλάδας. Αθήνα. Εκδόσεις Σαββάλας. 515σ.

Οικονομικό Επιμελητήριο της Ελλάδας. χ.χ. Η ελληνική οικονομική κρίση και τρόποι αντιμετώπισής της. Διαθέσιμο από: www.oe-e.gr/publ/ecocr/ecocr.pdf - Τελευταία πρόσβαση 24 Αυγούστου 2015.

Παρρής Φ, Σκολαρίκος Κ. 2012. Η πολιτική συμμαχιών του ΚΚΕ στις δεκαετίες 1950-1960. Η πείρα της Ε.Δ.Α. Διαθέσιμο από: <http://www.komerp.gr/2012-teychos-4-5/h-politikh-symmaxion-toy-kke-stis-dekaeties-1950-1960-h-peira-ths-eda> -Τελευταία πρόσβαση 24 Αυγούστου 2015

Σακελλαρόπουλος Θ. 1992 Προβληματικές Επιχειρήσεις Κράτος και κοινωνικά συμφέροντα τη δεκαετία του '80 Κριτική 454σ.

Τσιμπουκάκης Η. 2012. Η Εξέλιξη της Αγροτικής Παραγωγής στην Ελλάδα. Διαθέσιμο από: <http://www.komerp.gr/2012-teychos-6/h-ekseliksh-ths-agrotikhs-paragogh-ssth-ellada>

Τράπεζα της Ελλάδας. 1978. Τα πρώτα πενήντα χρόνια της Τράπεζας της Ελλάδας. Αθήνα. Εκδόσεις της Τράπεζας της Ελλάδας. 826σ.

Χατζηλάου Κ. χ.χ. Οι βουλευτικές εκλογές στην Ελλάδα από το 1940 έως το 1974. Δημοσίευτη εργασία. Διαθέσιμη στο:

<http://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/LAW169/%CE%.B1.pdf>. Τελευταία πρόσβαση 24 Αυγούστου 2015.

Ψαλιδόπουλος Μ. 1999. Πολιτική οικονομία και Έλληνες διανοούμενοι. Αθήνα. Δάρδανος Τυπωθήτω. 271σ. :135-139

Ψαλιδόπουλος Μ. 2008. Ο Ξενοφών Ζολώτας και η Ελληνική Οικονομία. Μεταμεσονύχτιες Εκδόσεις 176σ

Ψαλιδόπουλος Μ. 2013. (Εισ.) Επιτηρητές σε Απόγνωση. Αμερικανοί Σύμβουλοι στην Ελλάδα 1947- 53. Από τον Paul. A. Porter στον Edward A. Tennenbaum. Πρώτη Έκδοση. Αθήνα. Μεταμεσονύχτιες Εκδόσεις. 331σ.: 1-162

Ψαλιδόπουλος Μ. 2014. Ιστορία της Τράπεζας της Ελλάδος 1928-2008. Από Τράπεζα του Κράτους, Εγγυήτρια της Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας. Πρώτη Έκδοση. Αθήνα. Εκδόσεις της Τράπεζας της Ελλάδας. 570σ. Διαθέσιμο από: www.bankofgreece.gr

Ελληνική Νομοθεσία:

1. Νόμος 1268/1953. Εφημερίδα της Κυβέρνησης. Τόμος Α- 317/1953. Διαθέσιμο από : <https://et.gr>
2. Νόμος 2190/1994. Εφημερίδα της Κυβέρνησης. Τόμος Α- 28/1994. Διαθέσιμο από : <https://et.gr>
3. Νόμος 3460/2006. Εφημερίδα της Κυβέρνησης. Τόμος Α- 105/2006. Διαθέσιμο από : <https://et.gr>

Acemoglu D, Johnson S, Robinson JA. 2002. Reversal of Fortune: Geography and Institutions in the making of the Modern World Income Distribution. The Quarterly Journal of Economics. 117(4): 1231-1294. Available from www.jstor.org doi 193.108.160.146

Backhouse R. 2002. The Penguin History of Economics. First Edition. London. Penguin Group. 369 p.

Goodwin C.D. 1972. Economic Theory and Society: A Plea for Process Analysis. The American Economic Review.62 (1/2): 409-415. Available from <http://www.jstor.org/stable/1821575>. Doi: 193.108.160.146.

Lykogiannis A. 2001. Why did the “Varvaressos Experiment” fail? *Journal of Modern Greek Studies*. 19: 117-141, hard copy.

McKinsey & Company. 2012. Greece 10 years ahead. Defining Greece’s new growth model and strategy. Available from:

http://www.mckinsey.com/locations/athens/GreeceExecutiveSummary_new/pdfs/Executive_summary_English.pdf. Τελευταία πρόσβαση 24 Αυγούστου 2015.

Mylonas P, Voumvaki J, Koutouzou A, Sakkas G, Zambeti E. 2015. Olive Oil: Establishing the Greek Brand. Athens. National Bank of Greece. Διαθέσιμο από: www.nbg.gr. Τελευταία πρόσβαση 24 Αυγούστου 2015.

Myrdal G. 1963. *Economic Theory and Underdeveloped Regions*. Fifth Edition. London. Duckworth & Co Ltd Editions. 167p.

North DC. 1990. *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. New York. Cambridge University Press. 152p: 3-10.

OECD. n.d. *Greece at a Glance. Policies for a Sustainable Recovery*. OECD Publishing. Διαθέσιμο από: www.oecd.org/greece/44785912.pdf

OECD. 2013. *OECD Competition Assessment Reviews: Greece*. OECD Publishing. Διαθέσιμο από : <http://dx.doi.org/10.1787/9789264206090-en> 391p.

Rosenstein- Rodan P.N. 1943. Problems of Industrialisation of Eastern and South- Eastern Europe. *The Economic Journal*. 53(210/211): 202-211. Διαθέσιμο από: www.jstor.org/doi/10.108.160.14

Schuler K, Rosenberg A. 2012. *The Bretton Woods Transcripts*. First Edition. New York. Centre for Financial Stability. 1351p.

Schumpeter J. 2006 [1954]. *History of Economic Analysis*. London. Taylor & Francis e-library Edition. Routledge Editions. 852p.

Timasheff NS, Theodorson GA. 1998. *Ιστορία των κοινωνιολογικών θεωριών*. (Μετ-Επιμ.) Δ. Γ. Τσαούση. Athens. Gutenberg Edition. 623p:244-275.

Varvaressos K. 1952. *Report on the Greek Economic Problem*, Washington DC. Διαθέσιμο από : http://www.wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/2005/10/14/000178830_98101903515533/Rendered/PDF/UNN18000Greece0the0economic0problem.pdf

Willetts P. 2002. *What is a Non-Governmental Organization? Research Project on Civil Society Networks in Global Governance*, City University, London. Διαθέσιμο από: <http://www.staff.city.ac.uk/p.willetts/CSNTWKS/NGO-ART.HTM>

Αρχείο της Τράπεζας της Ελλάδος, Αρχείο Κυριάκου Βαρβαρέσου:

1. Shipping 1942- 1945

- 1.1 A4S1Y1F15T2-T9, Correspondence and other documents.

- 1.2 A4S1Y1F16T19, Legislation.

- 1.3 A4S1Y3F8T17-T9, Correspondence and Legislation.
2. Issues on Economic and Monetary Policy
  - 2.1 A4S1Y5F17 Memorandum of the Greek Economic Situation. 1946.
3. Economic Reconstruction
  - 3.1 A4S1Y3F21T1, Report of the American Economic Mission. 1947
  - 3.2 A4S1Y3F21T3, Correspondence. 1947
  - 3.3 A4S1Y3F18T3, Journal. 1946
4. World Bank
  - 4.1 A4S1Y4F5T3, Greek Issues. 1946
5. Biography
  - 5.1 A4S2Y2F2T22, My Work in the Bank of Greece. 1953.
  - 5.2 A4S2Y2F1T5, Biography of K. Varvaresos. 1983.
  - 5.3 A4S2Y2F5T1, Biography of K. Varvaresos.
  - 5.4 A4S2Y2F1T1, Biographies of Alive Professors, 1920.
  - 5.5 A4S2Y2F3T1. University of Munich- Transcripts.
6. Publications.
  - 6.1 A4S2Y3F3T1. The importance of the economic terms of the Versailles Treaty. Introductory Speech in the Faculty of Law. 1920, published in 1923.
  - 6.2 A4S2Y2F2T22, My Work in the Bank of Greece. 1953.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΠΙΝΑΚΑΣ Ι Έξωθεν Βοήθεια

(μη περιλαμβανομένης της αξίας των ειδών συντηρήσεως, των καλουμένων, κοινοχρήστων ειδών)

<i>Έτη</i>	<i>Εκατομμύρια Δολάρια</i>
1950-51 (πραγματοποιηθείσα)	230
1951-52	185
1952-53	130
1953- 54	100
1954-55	75
1955-56	50

Πηγή : Kyriakos Varvaressos. Report on the Greek Economic Problem. 1952. σ.14.

ΠΙΝΑΚΑΣ II
Εισαγωγαι ειδών διατροφής

<i>Κυριώτερα είδη</i>	<i>1938</i>	<i>1950</i>
Σίτος	474,569	333,400
Άλευρα εκ σίτου	1,299	44,650
Αραβόσιτος	55,853	4,547
Φασίολοι	15,201	6,830
Όρυζα	28,357	15,415
Γεώμηλα	3,033	13,735
Σάκχαρις	80,947	80,472
Κρέας παρασκευασμένον	75	1,773
Τυρός	696	5,564
Γάλα	2,250	42,000
Ρέγγαι	4,115	6,016
Βακαλάος	12,790	13,000
Χαβιάριον	345	1,104
Καφές	7,704	5,113
Βόες (κεφαλαί)	65,715	39,000
Αιγοπρόβατα (κεφ.)	470,400	181,000

Όλα τα ποσά εκφρασμένα σε τόνους.

Πηγή: Varvaresos, 1952, σ.148.

Προσαρμοσμένο.

ΠΙΝΑΚΑΣ III
**Αξία εισαγωγών σε εκατομμύρια
δολλάρια**

<i>Κυριώτερα είδη</i>	<i>1938</i>	<i>1950</i>
Ζωοκομικά προϊόντα	8	46
Σίτος και άλευρα	20	41
Όσπρια	1.6	2
Όρυζα	1.7	8
Σάκχαρις	3.5	11.4
Καφές	1.2	4.6
Λοιπά είδη	3	7
Σύνολον	39	120

Πηγή: ο.π. σ.149

ΠΙΝΑΚΑΣ IV
Αξία εξαγωγών

<i>Είδη</i>	<i>1938</i>	<i>1950- 1951</i>
Καπνός	47	37.2
Σταφίς	9	24.2
Σουλτανίνα	4.5	
Έλαιον	5	1.4
Ελαίαι	2.6	2.5
Πυρηνέλαιον	0.3	-
Οίνοι	2	3.2
Σύκα	1.6	3
Σταφυλαί	0.8	1.5
Αμύγδαλα	0.4	-
Εσπεριδοειδή	1.6	0.3
Σπόγγοι	1.4	3
Σμύρις	0.2	2.4
Δέρματα	2.2	2.8
Μεταλλεύματα	4	4
Έρια	0.2	9.3

Όλα τα ποσά σε εκατομμύρια δολάρια.
Πηγή: ό. π. σ.162. Προσαρμοσμένο

ΠΙΝΑΚΑΣ V
Ποσότητες εξαγωγών σε τόνους

<i>Είδη</i>	<i>1938</i>	<i>1950</i>
Καπνός	48,900	25,500
Σταφίς	74,300	43,800
Σουλτανίνα	30,000	44,400
Έλαιον	20,500	654
Ελαίαι	14,400	6,000
Πυρηνέλαιον	2,250	221
Οίνοι	42,100	17,000
Σύκα	19,100	10,300
Σταφυλαί	10,700	8,000
Αμύγδαλα	1,044	8
Εσπεριδοειδή	14,600	2,900
Σπόγγοι	48	110
Σμύρις	7,200	8,100
Δέρματα	3,120	1,150
Μεταλλεύματα	952,000	249,000
Έρια	690	309

Πηγή: ό. π. σ.163. Προσαρμοσμένο

ΠΙΝΑΚΑΣ VI
Εισαγωγαι Καπνων εις Γερμανιαν (σε τόνους)

<i>Εξαγωγός χώρα</i>	<i>1937</i>	<i>1949</i>	<i>1950</i>
Τουρκία	10,800	19,822	6,092
Ελλάδα	21,000	4,500	6,400

Πηγή: ό.π. σ.177.

ΠΙΝΑΚΑΣ VII
Πενταετές πλάνο για την μειωσιν του ελλείμματος εξωτερικού ισοζυγίου

	<i>1950-1951</i>	<i>Μετά διετίαν</i>	<i>Μετά πενταετίαν</i>
Εισαγωγαι	296	256	256
Λοιπαί δαπάναι	36	18	18
Σύνολον	332	274	274
Εξαγωγαι	95	155	200
Λοιπά έσοδα	51	60	60
Σύνολον	146	215	260
Έλλειμμα	186	59	14

Τα ποσά είναι σε εκατομμύρια δολάρια

Πηγή: ό.π. σ.194.

ΠΙΝΑΚΑΣ VIII
Βαθμός κάλυψης εγχώριας κατανάλωσης (Ποσοστιαία)

<i>Είδος</i>	<i>1981</i>	<i>2009</i>
Δημητριακά-Σύνολο	119.7	86.8
Σιτάρι- Σύνολο	160.3	83.4
Κριθάρι	107.8	62.2
Ρύζι	117.1	195.3
Βοοειδή	57	24
Χοίροι	84	39
Σύν. Κρέατος	84	53

Πηγή: Τσιμπουκάκης Η. Η Εξέλιξη της Αγροτικής Παραγωγής στην Ελλάδα. 2012. Προσαρμοσμένο.

ΠΙΝΑΚΑΣ IX
Σύγκριση βαθμού αυτάρκειας πριν και μετά την είσοδο της Ελλάδας στην ΕΟΚ/ΕΕ (Ποσοστιαία)

Προϊόντα	Μ.Ο.1974-1976 ¹	2010 ²
Σιτάρι σκληρό	103	149.84
Σιτάρι μαλακό	111.9	31.94

Ρύζι	110.3	171.27
Ελαιόλαδο	119.8	151.54
Πατάτες	106.3	88.08
Λεμόνια	190.7	62.76
Μήλα	101.7	111.33
Σταφύλια Επιτραπέζια	120.9	322.32
Ροδάκινα	166.7	121.25
Χοιρινό κρέας	99.1	38,31
Αγελαδινό κρέας	70.4	30,76
Πουλερικά	99.1	82.76
Αγελαδινό γάλα	89.2	61.05

Πηγές: ¹ Ζολώτας 1978: 483, ² Τσιμπουκάκης 2012. Ό.π. Προσαρμοσμένα